

УДК 332.122:338.43

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ТРУДОВОЇ АКТИВНОСТІ НАСЕЛЕННЯ СІЛЬСЬКИХ РЕГІОНІВ

І. Щербата, к. е. н., доцент,

Н. Василенка, к. е. н.,

І. Бернацька, к. е. н.

Львівський національний аграрний університет

© І. Щербата, Н. Василенка, І. Бернацька, 2014

Щербата І., Василенка Н., Бернацька І. Стратегія розвитку трудової активності населення сільських регіонів

Розглянуто особливості сучасної зайнятості сільського населення. Виявлено основні проблеми використання сільського трудового потенціалу. Узагальнено основні підходи до вирішення проблеми безробіття на селі. Обґрунтована доцільність комплексного соціально-економічного розвитку сільського регіону з урахуванням його потенціалу та багатofункціональності. Визначені цілі та основні альтернативи стратегії розвитку трудової активності сільського населення, які передбачають як напрями підвищення конкурентоспроможності сільсько-господарських підприємств, так і зростання самозайнятості населення. Основним принципом реалізації стратегії запропоновано принцип соціального партнерства.

Ключові слова: стратегія, зайнятість, трудова активність, сільські території, стратегічні альтернативи, самозайнятість, диверсифікація, соціально-економічний розвиток.

Shcherbata I., Vasylenka N., Bernatska I. Development strategy of labour activity of the population of rural regions

Specific features of modern employment of rural population are considered. The basic problems of use of rural labour potential are revealed. The basic approaches to the decision of a problem of unemployment on village are generalized. Necessity of complex social and economic development of rural region in view of its potential and multifunctionality is substantiated. In the paper the purposes and the basic strategic alternatives of development strategy of labour activity of agricultural population are identified which include the directions of increase of competitiveness of the agricultural enterprises and growth of self-employment of the population. Main principle of realization of strategy for them is offered a principle of social partnership.

Key words: strategy, employment, labour activity, rural areals, strategic alternatives, self-employment, diversification, socio-economic development.

Щербата И., Васыленка Н., Бернацкая И. Стратегия развития трудовой активности населения сельских регионов

Рассмотрены особенности современной занятости сельского населения. Выявлены основные проблемы использования сельского трудового потенциала. Обобщены основные подходы к решению проблемы безработицы на селе. Обосновывается необходимость комплексного социально-экономического развития сельского региона с учетом его потенциала и многофункциональности. Определены цели и основные альтернативы стратегии развития трудовой активности сельского населения, которые включают как направления увеличения конкурентоспособности сельскохозяйственных предприятий, так и расширение самозанятости населения. Основным принципом реализации стратегии предложено принцип социального партнерства.

Ключевые слова: стратегия, занятость, трудовая активность, сельские территории, стратегические альтернативы, самозанятость, диверсификация, социально-экономическое развитие.

Постановка проблеми. Внаслідок структурної перебудови аграрного сектору економіки, розриву міжгосподарських зв'язків, зменшення обсягів сільськогосподарського виробництва, занепаду сільськогосподарських підприємств значно знижується попит на робочу силу, зростає напруження на ринку сільської праці. Особливістю сучасної зайнятості сільського населення є висока частка зайнятості поза межами свого населеного пункту (як у містах, так і за кордоном). Ця ситуація вимагає створення відповідних умов для планомірного розширення мережі робочих місць для забезпечення ефективної зайнятості на селі.

Важливим напрямом вирішення проблеми ефективної зайнятості є розвиток виробничих функцій сільських територій, альтернативних сільськогосподарській зайнятості населення. При цьому необхідно об'єктивно оцінювати наявний потенціал кожної конкретної території, виявляти пріоритетні функції, зважаючи на різницю між сільським і аграрним розвитком.

Визначення на перспективу стратегічних напрямів соціально-економічного розвитку сільських регіонів і конкретних інструментів їх забезпечення повинно базуватися на високоефективній регіональній політиці, яка передбачає нівелювання надмірних соціально-економічних відмінностей між регіонами, у тому числі необґрунтованої диференціації сукупних доходів населення різних територій проживання. Ці напрями повною мірою залежать від обраної стратегії розвитку регіону, під якою розуміють систему пріоритетів, завдань, механізмів і комплексних заходів, спрямованих на реалізацію довгострокових цілей соціально-економічного розвитку з урахуванням потенціалу регіону, їхнього внеску в досягнення загальнодержавної мети.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування та функціонування сільського ринку праці впродовж багатьох років були одними з найбільш актуальних проблем для дослідження, залишаються такими і сьогодні. Однак глибоке теоретичне обґрунтування шляхів подолання проблем сільської зайнятості через низку економічних, політичних та інших системних чинників не знаходить точок перетину з можливостями їх втілення на практиці. Очевидною є необхід-

ність поглиблення прикладних аспектів наукових досліджень, закладання в їх основу адресності пропозицій, прив'язки результатів досліджень до конкретних локальних ринків праці, відмови від узагальнення та абстрактного трактування проблем сільського ринку праці.

Усвідомлюючи нагальність вирішення поставлених проблем у контексті і за допомогою сучасних тенденцій в науці, не випадково серед останніх досліджень і публікацій знаходимо покликані дослідити регіональні особливості сільської зайнятості [1-3], шукати шляхи гармонізації сільського ринку праці як невід'ємної складової цілісної системи – сільського регіону [4; 5], наголосити на соціальних компонентах реалізації трудової активності сільським населенням [2; 6-8].

Водночас гармонізацію стану сільського ринку праці доцільно розглядати як важливу складову стратегії регіонального розвитку. Тому вона повинна займати важливе місце в Національній системі стратегічного планування регіонального розвитку, до складу якої входять: Концепція державної регіональної політики, Державна стратегія регіонального розвитку, Стратегія регіонального розвитку, Програми економічного і соціального розвитку, Угоди щодо регіонального розвитку [3, с. 65].

Проведений аналіз та оцінка сучасних стратегій соціально-економічного розвитку сільських територій показали, що, декларуючи зростання добробуту населення на основі соціально-економічних трансформацій, ці документи фактично не передбачають реальні шляхи для цього. Вони потребують конкретизації напрямів забезпечення зростання трудової активності сільського населення в складних соціально-економічних умовах.

Постановка завдання. Мета нашого дослідження – запропонувати стратегічні напрями зростання трудової активності сільського населення.

Виклад основного матеріалу. У соціально-економічному ракурсі регіони не можна розглядати як механічне поєднання сукупності господарських одиниць та об'єктів різних галузей. Поглиблення спеціалізації виробництва зумовлює ускладнення внутрішніх і зовнішніх зв'язків, поглиблення кооперації,

зростання ступеня впливу діяльності окремих суб'єктів на результати господарювання. Ці процеси поступово перетворюють господарство регіону на складний багатогалузевий комплекс, окремі складові якого безперервно взаємодіють між собою, впливаючи на динаміку розвитку території загалом.

Позитивні зрушення, які відбулися останніми роками у сільськогосподарському виробництві в Україні, не сприяли вирішенню соціально-економічних проблем сільського населення, найгострішими з яких залишаються складна демографічна ситуація, занепад соціальної сфери, побутового обслуговування селян, безробіття та низький рівень доходів сільських жителів. Водночас специфіка сільськогосподарського виробництва породжує низку особливостей, притаманних сільському ринку праці і сільськогосподарській зайнятості. Зведення сільської території до однієї функції – аграрної – зумовлює низку проблем на ринку сільської робочої сили та посилює соціальну напругу на селі. До особливостей сільського ринку праці сьогодні слід віднести:

- згортання діяльності сільськогосподарських підприємств після невдалої реорганізації та збитковості виробництва, що спричинює зниження попиту на робочу силу, а відтак і працевлаштування в галузі;
- високу економічну незалежність селян порівняно з міськими жителями, але водночас їх меншу мобільність, слабший

вплив на кон'юнктуру ринку праці, який має через це місцевий характер;

- нерегламентовану (неформальну) діяльність населення, збереження високого рівня прихованого безробіття, високий рівень родинного безробіття і безробіття серед сільської молоді;
- низький рівень кваліфікації кадрів, що унеможливує реалізацію інноваційних шляхів ведення та розвитку виробництва;
- знецінення вартості сільської праці та надання великими агропідприємствами переваги екстенсивному землеробству;
- недооцінку трудового потенціалу особистих селянських господарств;
- руйнацію соціальної інфраструктури та позапрофесійних форм підтримки і розвитку людського потенціалу сільських територій;
- недостатню увагу до диверсифікації ринку праці;
- міграційні процеси на сільських територіях;
- невирішену проблему сезонності використання робочої сили, що знижує ефективність праці та стримує зростання її оплати в галузі.

Їх наслідком є зниження економічної активності сільського населення вищими темпами порівняно із міським населенням, скорочення зайнятості, нижчі темпи подолання безробіття порівняно із загальним станом за відповідний період (див. табл.).

Таблиця

Економічна активність, зайнятість і безробіття сільського населення Львівської області

Показник	2000 р.	2005 р.	2010 р.	2012 р.	2012 р. до 2000 р., %
Економічно активне населення, всього	1249,5	1167,0	1190,0	1189,0	95,2
у т. ч сільське населення	490,5	469,3	476,0	464,4	94,7
Безробітне населення, всього	166,8	102,4	93,3	89,1	53,4
у т. ч сільське населення	39,6	42,8	23,6	27,4	69,2
Зайняте населення, всього	1082,7	1064,6	1096,7	1099,9	101,6
у т. ч сільське населення	450,9	426,5	452,4	437,0	96,9
Економічно неактивне населення, всього	667,1	740,1	702,1	693,8	104,0
у т. ч сільське населення	254,9	259,9	238,1	249,0	97,7

*За даними Головного управління статистики у Львівській області (ГУСуЛЮ) [9].

Аналізуючи дані щодо зайнятості та безробіття сільського населення, слід зазначити, що скорочення кількості безробітних на тлі відносно стабільного показника зайнятого населення може свідчити швидше про негативні тенденції функціонування сільського ринку праці. У новий Закон України “Про зайнятість населення” (від 2012 р. № 5067-VI [10] перенесено із попереднього

норму, яка відносить до зайнятого населення членів особистих селянських господарств. Значна частина сільського населення перемістилася до категорії зайнятих, знизивши рівень безробіття (замість запровадження конкретних механізмів сприяння виходу на відкритий ринок праці відбулося маніпулювання показниками зайнятості) (рис. 1).

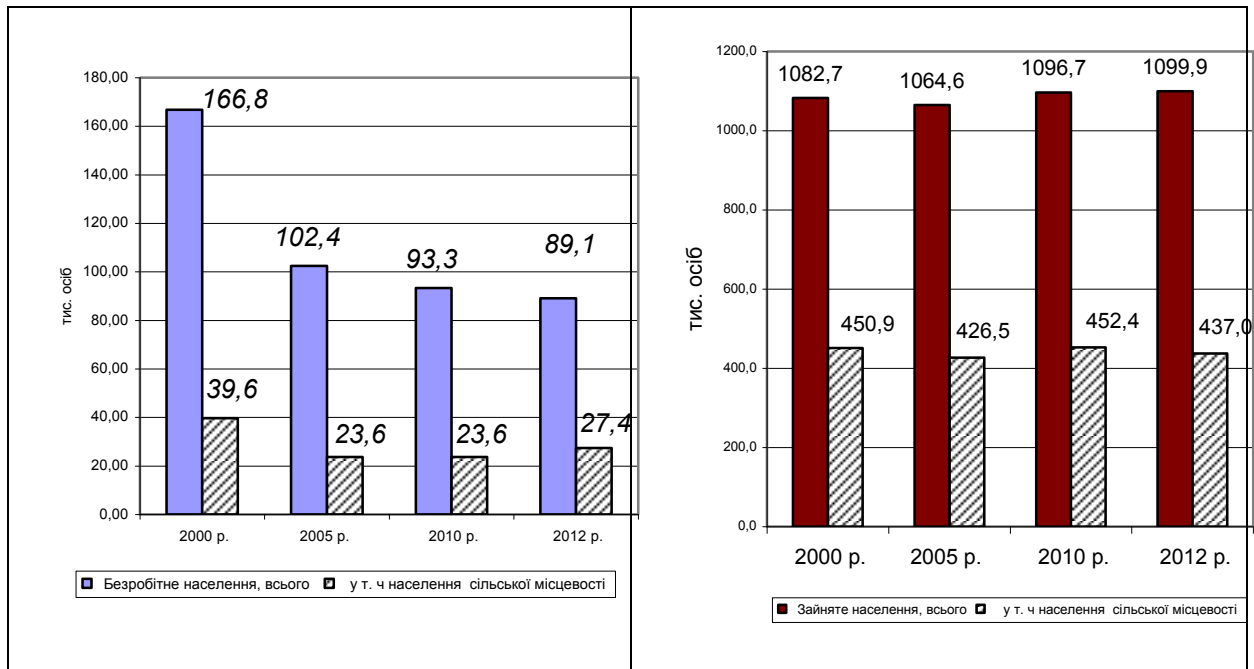

Рис. 1. Тенденції зайнятості та безробіття сільського населення Львівської області*. *За даними ГУСуЛО[9].

Досліджуючи проблеми безробіття сільського населення, вітчизняні науковці пропонують такі шляхи їх вирішення [5; 7]:

- розширення сфери прикладання аграрної праці через збереження діючих і створення нових робочих місць в усіх суб'єктах господарської діяльності незалежно від їх форм власності на землю та майно і організаційно-правових форм господарювання;
- здійснення кооперації, спеціалізації та інтенсифікації сільськогосподарського виробництва на інноваційній основі з урахуванням зональної спеціалізації через відновлення трудомістких і водночас економічно вигідних та соціально необхідних галузей рослинництва й тваринництва та інших нетрадиційних виробництв;
- створення належних умов праці в сільському господарстві для ефективного вико-

ристання трудового потенціалу села та залучення молоді до аграрної сфери;

- розвиток дрібного та середнього підприємництва на селі, надання державної підтримки приватним сільськогосподарським підприємствам;
- підвищення продуктивності праці в сільському господарстві та ін.

Першим етапом стратегічного планування комплексного соціально-економічного розвитку регіону є формування мети та цілей реалізації стратегії, які уточнюються на основі проведення стратегічного аналізу внутрішнього та зовнішнього середовища. Враховуючи новітні методологічні та методичні підходи до розробки стратегій регіонального розвитку, пропонуємо такі цілі стратегії зростання трудової активності сільського населення (рис. 2).

Розвиток кластерів, що активно використовують принципи ринку та централізації у своїй діяльності, складає один із найважливіших кроків на шляху до реалізації стратегії зростання трудової активності сільського населення. Кластери впливають на розвиток регіону трьома способами: по-перше, за допомогою підвищення продуктивності фірм і галузей, що в них входять; по-друге, через підвищення спроможності до інновацій, а отже, до зростання продуктивності; по-третє, за допомогою стимулювання нового бізнесу, що підтримає інновації і розширить межі кластера [4]. Розвиток кластерів забезпечує ефективну взаємодію органів влади, підприємницьких структур, асоціацій та ринкової інфраструктури, зумовлює ефективне використання підприємствами наявних у регіоні ресурсів і переваг територіального розміщення.

Важливою складовою вирішення проблеми трудовозайнятості на селі є організація самостійної зайнятості. Під нею розуміємо систематичну трудову діяльність, що базується на особистій праці індивідуума і членів його сім'ї, власних засобах виробництва й управляється юридично та економічно самостійним власником, який безпосередньо організовує виробництво і повністю несе відповідальність за результати господарювання [1, с. 104]. Основними альтернативами самостійної зайнятості населення виступає розвиток туристичної сфери, соціальні послуги, здійснення віддаленого надання послуг через Інтернет та ін.

Реалізація стратегічних альтернатив потребує спільних зусиль усіх суб'єктів регіонального розвитку як макро- (центральної влади, державних фондів регіонального розвитку, місцевих адміністрацій, недержавних структур), так і мікрорівня (державних і комунальних підприємств, господарських товариств, підприємств колективної власності, приватних підприємств, територіальних громад). Ефективне функціонування господарської діяльності можливе лише у разі задіяння всіх важелів впливу економіку регіону: інституціонального, нормативно-законодавчого, податкового, трансфертного, кредитного, цінового, інвестиційного економічних механізмів.

Формування майбутнього потенціалу регіону залежить від спроможності регіональної і місцевої влади обрати стратегічно правильний напрям розвитку і забезпечити його успішну реалізацію. Однак, як зазначає У. Садова, місцеві органи управління не ініціюють розробку власних соціальних проєктів і програм через бідність місцевих бюджетів, вони не спроможні протистояти діям бізнесових структур, які провокують соціальну напругу [2, с. 146]. Тому значна роль у реалізації стратегії відводиться інституційним змінам як безперервному процесу кількісно-якісних і сутнісних перетворень суспільства та формуванню притаманних ринковій економічній системі інституційних умов для високих темпів інноваційного розвитку.

Рис. 2. Формування мети та цілей стратегії зростання трудової активності сільського населення*.

*Джерело: Розробка І. Щербатої.

Кінцевою метою змін є формування макроекономічного середовища, орієнтованого на максимальне задоволення потреб кожного індивіда, територіальної громади та суспільства загалом і подолання протиріч між ними. Рушійною силою інституційних змін є підприємець-новатор, який реагує на стимули, закладені в інституційній основі. Застосування сучасних методів та інструмен-

тів реалізації стратегії зростання трудової активності населення повинно базуватися на принципі соціального партнерства [6; 8], який передбачає соціальну відповідальність як суб'єктів сфери зайнятості, так і сторін зовнішнього середовища, зокрема органів місцевого самоврядування та суспільства загалом; вдосконалення законодавства і створення правових умов участі сільських громад

у прийнятті соціально та економічно значущих рішень; об'єднання зусиль суб'єктів сфери зайнятості та місцевих органів влади у місцевих соціальних програмах, спрямованих на поліпшення життя громадян та покращання екологічного стану довкілля, раціональне використання регіональних ресурсів, в яких функціонують їх підприємства.

Висновки. Соціальна політика регіонів, здійснювана в межах обраної стратегії, дає змогу вплинути на регіональний процес посилення соціальної безпеки людини, формування доходів населення та диверсифікувати їх джерела таким чином, щоб забезпечити відповідні умови для стимулювання людського потенціалу, зростання економічної активності населення як самодостатньої цілі. Вона має набути активного, а не пасивного характеру і не зводиться до державної благодійності, що стимулює споживацькі настрої та інфляційні процеси в країні. Виняткова роль у реалізації стратегії належить місцевим громадам та органам місцевого самоврядування.

Об'єктивна потреба в доповненні й розширенні функцій сільської місцевості за рахунок несільськогосподарських видів діяльності може бути реалізована за умов активної участі держави у стимулюванні суб'єктів господарювання й громадян щодо розвитку підприємництва на селі. Зміцнення функціональної ролі сільської місцевості за рахунок позааграрних функцій забезпечить підвищення привабливості сільської місцевості для проживання населення та загалом споживчої вартості сільського середовища.

Основним напрямом реалізації регіональних стратегій аграрних регіонів повинно бути державне сприяння розвитку підприємництва, що в кінцевому підсумку деякою мірою дасть змогу вирішити проблему зайнятості і нарощувати експортний потенціал депресивних аграрних регіонів через стимулювання підприємництва, зокрема розвиток різних форм малого і середнього бізнесу, підвищення рівня доходів громадян і зростання платоспроможного попиту населення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Міковда В. П. *Регіональні механізми стимулювання самостійної зайнятості* / В. П. Міковда, М. І. Пітюлич // *Регіональна економіка*. – 1996. – № 1-2. – С. 104-114.
2. Садова У. Я. *Соціальна політика в Україні : регіональні дослідження і перспективи розвитку : монографія* / У. Я. Садова. – Львів : Інститут регіональних досліджень НАН України, 2005. – 408 с.
3. *Стимулювання регіонального розвитку Закарпатської області : монографія* / за ред. Л. Т. Шевчук]. – Львів, 2008. – 187 с.
4. Жигір А. А. *Підвищення зайнятості на селі як складова розвитку сільських територій* / А. А. Жигір // *Економіка та держава*. – 2012. – № 5. – С. 14-16.
5. Харчук С. А. *Напрями ефективного формування зайнятості на селі та розвитку сільських територій [Електронний ресурс]* / С. А. Харчук. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/Vzhnau/FIK/2010_1/35Kharchuk.Pdf.
6. Дмитрів-Звруденко В. В. *Соціальна відповідальність бізнес-структур на ринку праці України* / В. В. Дмитрів-Звруденко // *Економіка і держава*. – 2012. – № 6. – С. 48-50.
7. Лузан Ю. А. *Напрями розвитку сільськогосподарського виробництва і соціальної сфери села [Електронний ресурс]* / Ю. А. Лузан. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Chem_Biol/Vzhnau/2009_2/7el.pdf.
8. Юрчишин В. В. *До проблеми системної переорієнтації розвитку агросфери на засадах соціоекономіки* / В. В. Юрчишин // *Економіка АПК*. – 2013. – № 11. – С. 6-17.
9. *Офіційний інтернет-ресурс Головного управління статистики у Львівській області [Електронний ресурс]*. – Режим доступу : <http://lv.ukrstat.gov.ua/>.
10. *Про зайнятість населення : Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI [Електронний ресурс]*. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>.

